

„MODERNÁ“ BURŽOÁZNA FILOZOFIA A GENÉZA, VÝVOJ A TEORETICKÉ ZDROJE FILOZOFICKÉHO REVIZIONIZMU

LEV HANZEL, Katedra filozofie, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

HANZEL L.: „Modern“ Bourgeois Philosophy and the Genesis, Development and Theoretical Sources of Philosophical Revisionism. *Filozofia* 30 (1975), No 6, p. 608–623.

The paper analyzes, by the comparative method, the contemporary revisionism and the two basic tendencies of bourgeois thinking.

The author proves that the „positivizing“ tendency of bourgeois philosophy has been followed up by the contemporary vulgar-scientistic neo-positivist revisionist trend, which acquired in Czechoslovakia — with regard to the traditions of Masarykism, structuralism, neo-positivism, social-democratic reformism — a great importance.

The „anthropologizing“ tendency had been reassumed by the dominant revisionist trend in Czechoslovakia of the years 1968–1969, the so called philosophy of man, socialism with „human face“ and the so called authentic Marxism. These bourgeois and revisionist trends found their starting points mostly in the subjectively interpreted works of „the young“ Marx, in putting them against the „mature“ Marx, Engels, but namely against Lenin. On basis of this they denied the validity and legitimacy of the Leninist stage in the development of Marxist philosophy.

The paper analyzes in detail the theoretical sources of the contemporary revisionism. An analysis of the ontological, gnozeological and theoretical-social views that have been elaborated by philosophical revisionists on this basis represents a logical conclusion of the paper.

Revizionizmus ako najcharakteristickejšia forma oportunizmu nemôže mať a ani nemá stály obsah. Vyznačuje ho však nepochybne vo všetkých obdobiach medzinárodný charakter a podstata. Mal a vždy má eklektický a kompilačný charakter. Špecifickou črtou súčasnosti je, že viac ako v minulosti badáme spätný vplyv revizionistických koncepcií na rôzne „marxizujúce“ filozofické, sociologické a politologické buržoázne, najmä maloburžoázne smery.

Pokiaľ ide o filozofický revizionizmus, štúdium dejín dokazuje, že jeho východiskom sú vždy určité konkrétne dané a zistiteľné, špecifické a istému obdobiu v podstate spoločné názory, vychádzajúce z najvplyvnejších meštiackych filozofických smerov danej epochy. V tom-ktorom období sa však dostáva do popredia a nadobúda dominujúce postavenie taká buržoázna filozofická škola či smer, alebo konglomerát príbuzných a blízkych škôl, ktoré najvýraznejšie charakterizujú a vyjadrujú v danej situácii a období ideový, svetonázorový a filozofický postoj liberálnych častí buržoázie, najmä buržoáznej a maloburžoáznej inteligencie.

Nemožno strácať zo zreteľa ani relatívne samostatný vývin revizionistickej teórie a ideológie. Nadväzuje na filozofický revizionizmus minulosti, vypracúva svoje koncepcie z hľadiska podmienok príslušnej krajiny, nadväzuje na jej filo-

zofické, ideologické a politické tradície, na negatívne tradície robotníckeho hnutia, na zvyšky názorov minulosti a podobne.

V záujme úspešného boja proti revizionizmu je preto dôležité skúmať proces genézy a vývoja filozofického revizionizmu a jeho teoretických zdrojov. Ich znalosť nám pomôže správne sa orientovať v ideologickom zápase, včas a preventívne odhaľovať chyby a úchylky, ktoré môžu prerásť do revizionizmu.

X. heglovský kongres, uskutočnený koncom augusta 1974 v Moskve, prerokúval ako centrálnu tému dialektiku, ktorá je podľa Lenina „dušou marxizmu“. Kongres bol poučný najmä v tom, že sa na ňom zúčastnili predstavitelia rôznych filozofických smerov — systematici a historici filozofie — ktorí sa práve vzhľadom na tému kongresu tak či onak zapodieľajú marxistickou filozofiou, jej genézou, dejinami, teoretickými zdrojmi, jej miestom, zaradením a úlohou v súčasnosti.

Priebeh kongresu potvrdil naše doterajšie rozborý o teoretických a gnozeologických koreňoch súčasného filozofického revizionizmu, a to práve v nadväznosti na hlavné súčasné buržoázne filozofické prúdy.

Pri analýze jeho priebehu možno konštatovať dve hlavné vývinové tendencie „moderného“ buržoázneho filozofického myslenia, dominujúce v rôznych obmenách od začiatku tohto storočia, storočia imperialistického štádia kapitalistického vývinu, ktoré sa zapodieľajú vzťahom Marxa a Engelsa k teoretickým zdrojom ich filozofie, k dejinám a vývinu dialektického a historického materializmu, k leninskej etape marxistickej filozofie a podobne. Máme na mysli súhrn filozofických problémov, ktoré boli a sú predovšetkým predmetom pozornosti a teoretickým východiskom tzv. tvorivého rozpracúvania a subjektivistickej interpretácie hlavných predstaviteľov filozofického revizionizmu v Československu i v medzinárodnom meradle.

Diskusie na heglovskom kongrese ukázali, že prvý z týchto smerov, pozitivistický alebo lepšie povedané „pozitivizujúci“, zjednocuje všetky tie filozofické smery, ktoré sa stavajú k Heglovi a k ostatným teoretickým zdrojom marxizmu jednostranne odmietavo, bez pochopenia Marxovho a Engelsovho tvorivého prekonania, dialektického negovania ich názorov a koncepcií. Nachádzajú teda to podstatné, jedine povšimnutiahodné vo vzťahu Marx-Hegel, negáciu, roztržku, poprenie jeho názorov. Výsledkom týchto jednostranných teoretických úsílí je negovanie dialektiky ako metódy marxizmu-leninizmu a nerozlučnej, podstatnej súčasti marxistickej filozofie. Toto spoločné východiskové teoreticko-filozofické stanovisko týchto „pozitivizujúcich“ filozofických škôl — ako sme ich súhrnne nazvali — podstatne určuje ich vzťah k dialektickému materializmu, jeho interpretácii a poňatiu.

Nie náhodou sa preto odvolávali diskutujúci historici filozofie v tejto sú-

vislosti na teoretikov typu E. Bernsteina, R. Hilferdinga, K. Kautského, N. Bucharina, ale aj na novokantovcov a predstaviteľov filozofického revizionizmu tohto zamerania: L. Wolltmanna, K. Vorländera, M. Adlera, ktorí odmietali vo svojej kritike marxistickej filozofie predovšetkým dialektiku.

Na pozadí rozboru situácie na filozofickom fronte i v spoločenskom vývine na prelome tohto storočia pochopíme, prečo to bol práve novokantizmus, ktorý sa stal východiskom prvej, základnej formy filozofického revizionizmu. No pochopíme lepšie aj podstatu vulgárno-scientistického, novopozitivistického smeru súčasného filozofického revizionizmu, ktorý na novokantizmus nepochybne nadväzoval.

Vo všeobecnosti možno povedať, že tento filozofický smer, ktorý právom možno zahrnúť do skupiny nami nazvaných „pozitivizujúcich“ škôl, sa stal prevládajúcim buržoáznym filozofickým smerom, lebo riešil koniec-koncov niektoré filozofické a svetonázorové úlohy, o ktoré mala záujem vtedajšia buržoázna spoločnosť, ešte len vstupujúca do imperialistického vývinového štádia.

Novokantovstvo objektívne zabráňovalo prenikaniu filozofického materializmu do špeciálnych vied, najmä prírodných, a hatilo rozširovanie dialektického materializmu ako svetonázoru v čase, keď rast robotníckeho hnutia už v silnej miere znepokojoval vládnu buržoáziu. Plnilo túto úlohu bez toho, aby kládlo prekážky exaktnému vedeckému výskumu v prírodovede ako základu a predpokladu ďalšieho rozvoja výrobných síl, na čom mala buržoázia výsostný záujem. Súčasne však kládlo novokantovstvo prekážky exaktnému výskumu v spoločensko-vednej oblasti, ktorý by bol logicky a nevyhnutne viedol k objaveniu triednych protirečení, vykorisťovateľského charakteru a prechodnej existencie kapitalistickej spoločnosti.

Novokantovstvo súčasne vysvetľovalo vývojovú teóriu, ktorá je, prirodzene, úzko spätá s vedeckým socializmom, ako púhy evolucionizmus, a tým redukovalo každú formu, predovšetkým marxistickú formu dialektiky, na nevedecký relikť prekonanej periódy vývoja filozofického myslenia. Pokiaľ je myšlienka vývoja v novokantovstve vôbec predmetom reflexie, vysvetľuje sa ako pokrok, pohyb vnútri, v rámci štruktúralne a obsahovo sa nemeniaceho javu, napr. kapitalizmu.

Nie náhodou sa zakladateľ revizionizmu E. Bernstein odvoláva vo svojej základnej práci *Predpoklady socializmu a úlohy sociálnej demokracie* na „ducha veľkého kráľoveckého filozofa, kritika čistého rozumu“, a volá po „návrate ku Kantovi“. (1, s. 187) Nie náhodou tvrdí o marxistickej dialektike, že je „tým zradným osídлом v Marxovom učení, ktoré prekáža dôslednému uvažovaniu o veciach“.

Celkom logicky dochádza na tomto základe — podobne ako československí „pozitivizujúci“, „scientizujúci“ revizionisti šesťdesiatych rokov — k roštiepieniu marxizmu na dve od seba izolované časti: na historický materializmus, ponímaný ako špeciálna exaktná veda, a na politický, tzv. inštitucionálny marxizmus. Najjasnejšie formuloval túto koncepciu už v tomto období R. Hilferding. Je veľmi „rozšírený, ale nesprávny názor identifikovať marxizmus so socializmom“, teda s marxistickou, revolučnou praxou. Lebo podľa neho je niečo „iné spoznať nevyhnutnosť“ a „niečo iné postaviť sa do služieb tejto nevyhnutnosti“. (2, s. 4)

Takzvaný obrodný proces marxizmu v Československu, ale aj v iných krajinách, prebiehal v znamení požiadavky „zvedčenia“ teórie a praxe marxizmu a politiky komunistickej strany. Skúmanie procesu genézy a vývoja filozofického revizionizmu a revizionizmu vôbec však dokazuje neoprávnenosť týchto prívlastkov, ktorými sa častujú súčasní revizionisti.

Bol to napr. Karol Kautský (3, s. 42), ktorý už v čase, keď ešte kritizoval Bernsteinove názory, nevidel v novokantovstve nijaké nebezpečenstvo pre marxizmus a robotnícke hnutie. Dokazoval — podobne ako súčasní revizionisti — že zrušenie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov v Sovietskom zväze nevedlo údajne k zrušeniu triedneho rozštiepenia spoločnosti a vykorisťovania, ale naopak, k centralizovanému „štátnemu komunizmu“, neuskutočnilo vraj plánovité hospodárstvo, ale „hospodárstvo plánov“, namiesto beztriednej spoločnosti nastúpila údajne vláda „novej aristokracie“ a podobne. Bol to už K. Kautský, ktorý anticipoval požiadavku súčasného revizionizmu po „robotníckej samospráve“ ako všeliak proti inštitúciám a byrokrácii socialistického štátu, keď vyhlásil, že o socializme možno hovoriť iba tam, kde je zabezpečené „kolektívne vlastníctvo a kolektívne vedenie veľkých podnikov, za úplnej slobody robotníctva“ a podobne.

Aj buržoázny autor G. Bartsch vyhlasuje E. Bernsteina „za tvorca demokratického socializmu“ (4, s. 38), o ktorý — ako vieme — sa usilovali československí „autentickí marxisti“.

Na pozitivizujúce školy súčasnej buržoáznej filozofie i na filozofické revizionistické smery tohto zamerania minulosti nadväzoval a nadväzuje aj súčasný vulgárno-scientistický, novopozitivistický smer, ktorý — aj keď podľa nášho náhľadu nepredstavoval v Československu hlavné zameranie filozofického revizionizmu — nadobudol vzhľadom na tradície masarykizmu, štrukturalizmu, novopozitivismu, sociálnodemokratického reformizmu atď. veľký význam a vplyv. Zúčastnil sa aktívne nielen na procese rozrúšania, deštrukcie marxisticko-leninskej filozofie, ale aj na formulovaní niektorých poučiek tzv. autentického marxizmu. Preto sme sa zapodievali aj analýzou procesu jeho genézy a historického vývoja.

Vulgárno-scientistický, novopozitivistický smer filozofického revizionizmu v Československu vyznačovalo okrem iného hľadanie akejsi „neutrálnej“, „strednej“ pozície v boji materializmu proti idealizmu, snaha zrušiť — v mene boja proti „tradičnej“ filozofii a metafyzike, proti „dogmatickému“ dialektickému materializmu — v podstate samostatný predmet marxisticko-leninskej filozofie a svetonázoru, negovať teoretickú a vedeckú funkciu dialektického materializmu, izolovať ho od špeciálnych vied, obmedziť jeho úlohu iba na riešenie niektorých čiastkových otázok vedy, logiky, verifikácie, sémantiky atď.

Novopozitivistický revizionistický smer popieral napr. zmysel základnej filozofickej otázky a jej vedecké, materialistické riešenie, odmietal ako „nevedecké“ kategórie dialektického materializmu hmotu, substanciu a podstatu. S anti-

materializmom tejto revizionistickej tendencie súvisela aj snaha poprieť dialektiku poznávacieho subjektu a objektu. Viedlo to logicky k úsiliu o vyvrátenie leninskej teórie odrazu a k popieraní historického materializmu, teórie tried, triedneho boja a revolúcie, vedeckého učenia o sociálno-ekonomických formáciách atď.

Tieto tendencie taktiež spôsobili, že cesta k „vedeckosti“ filozofie sa videla v jej odtrhnutosti od ideologických otázok a od politiky. Stali sa východiskom rozpracúvania teórií „jednotnej industriálnej spoločnosti“ a „konvergenzie“, falšovania marxisticko-leninského učenia o úlohe mäs a osobnosti v dejinách, o vedúcej úlohe robotníckej triedy a komunistickej strany v socialistickej spoločnosti, koncipovania antidemokratických teórií „elit“ a podobne.

Druhý základný smer buržoáznej filozofie, ktorý sa prejavil na heglvskom kongrese v Moskve, možno súhrnne nazvať „*antropologizujúcou*“ *tendenciou*. Táto tendencia sa usilovala — v protiklade k pozitivizujúcemu smeru — o čo možno najďalekosiahlejšiu identifikáciu problematiky, zamerania, názorov Marxa a Hegla. Pritom sa označoval striedavo Hegel za „marxistu“ alebo Marx za „hegeliánca“. Marx sa teda poníma ako Heglov epigón, popiera sa základná odlišnosť dialektického materializmu od všetkých smerov buržoázneho myslenia. Otupeje sa tým revolučné ostrie marxistickej filozofie ako teoretického základu revolučného robotníckeho hnutia.

Do tohto smeru patria predovšetkým novohegeliánci a existencialisti v rôznych odrodách, ktorí — ako vieme — zohrávali významnú úlohu v koncipovaní tzv. filozofie človeka, socializmu s „ľudskou tvárou“, a „autentického“ marxizmu v rokoch 1968—69. Nie náhodou sa historici filozofie týchto smerov tak často vo svojich vystúpeniach odvolávali na B. Groceho, J. Plengeho, T. W. Adorna, ale aj na A. Kojeva, J. Hyppolita, H. Marcuseho, K. Löwitha, L. Landgrebeho, H. Popitza a iných, ktorých diela sa u nás vydávali neraz za moderne „marxistické“, alebo za nevyhnutný zdroj ďalšieho teoretického rozvoja dialektického a historického materializmu. Bolo len prirodzené, že sa tieto smery stali teoretickým zdrojom filozofického revizionizmu.

V ďalšom vývine sa ukázalo, že novokantovstvo mohlo byť, prirodzene, iba prechodné filozofickým základom revízie marxizmu-leninizmu. Vývoj kapitalizmu — prvá svetová vojna, kríza povojnového obdobia atď. — nastolili aj vo filozofii nové otázky, ako existencia a osobnosť, formy sebedomia atď. Tieto problémy boli svojimi formuláciami a zameraním blízke mladoheglvcom, teda smeru, cez ktorý sa Marx a Engels prepracúvali v štyridsiatych rokoch minulého storočia k dialektickému a historickému materializmu. Na tomto základe objavili novšie buržoázne filozofické koncepcie (novohegeliánstvo, filozofia človeka, existencializmus) v mladoheglvcoch svojich „vzdialených príbuzných“.

Buržoázni filozofi začínajú prejavovať záujem o ich diela a vôbec o vývin

nemeckej filozofie tridsiatych a štyridsiatych rokov minulého storočia v Porýnsku, vo vtedajšej periodickej tlači a literatúre, napr. Hallských ročníkoch, Rýnskych novinách atď., v ktorých boli činní mladý Marx a Engels. Objavujú sa — v úzkej nadväznosti na víťazstvo a rast revolučného robotníckeho hnutia a revolučného marxizmu — dve tendencie v buržoáznom dejepisectve filozofie: na jednej strane rast bezprostredného záujmu o genézu marxistických názorov a na druhej strane stúpajúci záujem o mladohegeliánstvo, ktoré „imponovalo“ svojimi koncepciami predstaviteľom novších buržoázných filozofických prúdov (novohegeliáncom, existencialistom, zástancom „kritickej teórie“ a podobne) a podnietilo záujem o diela „mladého“ Marxa a Engelsa.

Obe tieto tendencie sa v priebehu dvadsiatych rokov tohto storočia postupne zblížovali. Bolo iba otázkou času, kedy splynú. K tomuto aktu dochádza na prelome tridsiatych rokov v súvislosti s uverejnením Marxových *Ekonomicko-filozofických rukopisov* z r. 1844. Predstavitelia oboch týchto smerov nachádzajú v tomto diele „potvrdenie“ svojich základných postojov. S nadšením oznamujú svetu, že „znovuobjavili“ Marxa ako „kultúrfilozofa“, ako „predchodcu“ existencializmu.

Tak vznikol — ako ukázala aj diskusia na moskovskom hegllovskom kongrese — druhý základný smer súčasného buržoázneho filozofického myslenia, ktorý nachádza — rovnako ako filozoficko-antropologická tendencia súčasného revizionizmu — teoretické východisko zväčša v subjektivisticky interpretovaných dielach „mladého“ Marxa, v stavaní „mladého“ Marxa proti „zrelému“, Marxa proti Engelsovi, ale najmä proti Leninovi. Z tohto východiskového stanoviska sa usilujú buržoázni filozofi, rovnako ako revizionisti, poprieť predovšetkým všeobecnú platnosť a oprávnenosť leninskej etapy vývoja marxistickej filozofie.

Podobne ako pri „pozitívizujúcej“ tendencii, zapracúvajú filozofickí revizionisti existencialisticko-novohegeliánsko-antropologizujúceho smeru v pseudomarxistickom rúchu v mene „tvorivého“ rozvoja marxizmu do svojich koncepcií názory, poučky a teórie buržoázných filozofických škôl tohto zamerania.

Nadväzujú napr. na poučky sociálno-kritickej teórie predstaviteľov tzv. Frankfurtskej školy (T. W. Adorno, M. Horkheimer, J. Habermas), ktorí sa usilovali kompilačnou a eklektickou metódou „zjednotiť“ názory subjektivisticky interpretovaného „mladého“ Marxa s freudizmom. Súčasne integrovali do marxizmu aj niektoré prvky Nietzscheho a Schopenhauerových náhľadov. Nenachádzajú jasnú deliacu čiaru medzi racionalizmom a iracionalizmom.

Československí revizionisti nadväzovali na názory tejto školy, ktorá — rovnako ako tzv. filozofia bytia a existencializmus — prichádza vo svojich záveroch k osamotenému človeku, izolovanému individu, ktoré musí ustavične — údajne aj v socialistickej spoločnosti — bojovať o svoju spoločenskú existenciu, a to proti samej spoločnosti a jej inštitúciám. Zapracúvali do tzv. autentického marxizmu aj názor, že ľudskému rozumu neprestajne hrozí nebezpečenstvo, že stratí svoje „kritické“ schopnosti, ktoré považujú predstavitelia „kritickej“

teórie i súčasného filozofického revizionizmu za najdôležitejší predpoklad správneho myslenia. Treba ho vraj používať predovšetkým vo vzťahu k socialistickej spoločnosti, odkrývať ním jej „odcudzenie“.

Revizionisti integrovali do svojich koncepcií aj názor „frankfurtskej školy“, že viera v permanentný progresívny vývin ľudskej histórie je naivná a nesprávna. Ani socializmus v marxisticko-leninskom poňatí nepredstavuje vraj novú, revolučnú kvalitu vo vývoji ľudstva. Naopak, je iba „novou formou“ vykorisťovateľskej spoločnosti.

Revizionisti transformovali špecifickým spôsobom do svojich koncepcií aj náhľady J. Habermasa o „ilúzii“ sebaoslobodenia proletariátu, ktorý už nie je údajne v období vedeckotechnickej revolúcie a v „postindustriálnej“ spoločnosti revolučnou, ale skôr retardačnou, konzervatívnou silou. V modifikovanej forme sa prikláňali k Habermasovmu náhľadu, že všetku nádej treba klásť do vedy, najmä sociálnej, ktorej úlohou je „osvietiť“ ľudstvo a začať premenu sveta. Od týchto názorov bol už len krok k teórii „elity“, o ktorej sme v nedávnej minulosti u nás toľko počuli. Lebo Habermasov model „interakcie“ žiada ustanoviť na miesto doteraz vládúcich tried, teda aj robotníckej triedy v socialistickej spoločnosti, sociálnych vedcov, ktorí sú vraj v súčasnej etape spoločenského vývinu predestinovaní nastúpiť na miesto niekdajšieho Marxovho „proletára“.

Veľký vplyv na československý revizionizmus mal aj J. P. Sartre so svojou požiadavkou antropológického „obratu“ v marxizme. Aj tzv. autentickí marxisti sa usilovali chápať „človeka“ ako východisko, tvorca sveta a objektívnej reality, nahradiť dialektický materializmus na týchto ontologických základoch vypracovanou „filozofiou človeka“. Podľa ich názorov iba takto by bolo možné prekonať údajnú stagnáciu marxizmu, odstrániť z jeho učenia bezprincipiálny empirizmus, ba až pragmatizmus.

Revizionisti zapracúvajú do svojich „učení“ aj koncepcie H. Marcuseho, ktorého názory sú teoreticko-filozoficky a metodologicky fundované subjektivistickou interpretáciou historického materializmu, a to na základe tiež freudovskej psychoanalýzy. Na ich základe „doplňali“ Marxovo učenie o spôsobe výroby materiálnych statkov ako hybnej sily spoločenského vývinu akousi „duchovnou štruktúrou“ spoločnosti. Popierali tým v podstate základné princípy materialistického poňatia dejín.

Revizionisti sa veľmi usilovali transformovať do marxizmu najmä Marcuseho názor, že nikde na svete sa dosiaľ neuskutočnila Marxova prognóza o kvalitatívnej, revolučnej premene spoločnosti. Zospoločenštenie výrobných prostriedkov v socialistických krajinách neviedlo vraj k opravdivej slobode, k odstráneniu vykorisťovania človeka človekom. Prehliadajúc základnú odlišnosť kapitalistickej a socialistickej spoločnosti, dokazovali — v súhlase s Marcuseho názormi — že oba tieto spoločenské systémy spočívajú rovnako na podriadení človeka akémusi anonymnému byrokratickému aparátu.

Na tomto základe prebral nielen Marcuse, ale aj súčasní revizionisti Trockého kontrarevolučnú tézu o nevyhnutnosti „politickej revolúcie“ v Sovietskom zväze, iba s tým rozdielom, že rozšírili jej platnosť na všetky socialistické krajiny. Opierajúc sa o tieto tézy, vypracovali československí „autentickí marxisti“

teóriu tzv. inštitucionálnej revolúcie ako cestu k prekonaniu „etatického odcudzenia“ v socialistickej spoločnosti a k nahradeniu tzv. dogmatického, „inštitucionálneho“ marxizmu-leninizmu „autentickým“ či „intelektuálnym“ marxizmom. Išlo v podstate o program, metódy a platformu kontrarevolučného zvratu v našej krajine.

Veľký vplyv na vývoj a formovanie tzv. autentického marxizmu mala aj „protestantská“ filozofia, najmä E. Bloch so svojou filozofiou „nádeje“ a tzv. ľudským socializmom.

Ani podľa revizionistov nehrá — rovnako ako u E. Blocha — ľudský duch vo vzťahu k matérii azda druhotnú, „odvodenú“ úlohu, ako to tvrdia dialektickí materialisti, ale je s ňou úplne rovnocenný. Preto je údajne aj stavanie proti sebe materializmu a idealizmu vedecky nesprávne a povrchné. Nemožno súhlasiť ani s marxisticko-leninským formulovaním základnej filozofickej otázky.

Hybnou silou vývoja objektívnej spoločnosti je vraj dialektika takto poňatého ducha a hmoty. Preto je vraj neudržateľná a nesprávna aj základná téza každého materializmu, uznanie existencie objektívnej reality, nezávislej od vedomia človeka.

Z týchto teoretických východísk sa „upravovali“ a vlastne prekonávali aj základné poučky historického materializmu. Aj naši filozofi „človeka“ zastávali — rovnako ako Bloch — názor, že vedecky správne pochopenie spoločenského vývoja nevyžaduje skúmať predovšetkým spôsob výroby materiálnych statkov spoločnosti toho-ktorého obdobia, ale v prvom rade vývoj, zmeny samého človeka. Každá nová epocha ľudských dejín sa začína — podľa týchto názorov — nie zmenami v spôsobe výroby, ale objavením sa „nových“ typov človeka, ktoré vytvárajú napokon aj novú vládnuú triedu spoločnosti.

Spolu s Blochom zastávali revizionisti názor, že marxizmus nepredstavuje jednotný a vedecký svetonázor, ale je iba akýmsi nezáväzným „modelom“ myslenia, a to jedným z mnohých modelov. Je vraj iba akousi formou viery, svetským náboženstvom, eschatológiou. Tým, že sa dialektický materializmus zahľuje — a to celkom neoprávnene — do vedeckého rúcha, iba prikrýva svoj utopický charakter. Logickým záverom tejto argumentácie bolo konštatovanie nevyhnutnosti nahradiť údajne „nevedecký“, „utopický“, „inštitucionálny“ marxizmus-leninizmus akýmsi „novým“, vedeckým, opravdivým, „autentickým“ marxizmom, ktorý by prekonal všetky doterajšie nedostatky teórie socialistickej spoločnosti.

Filozofický revizionizmus ovplyvňovali aj kritici marxizmu-leninizmu združení okolo časopisu Evanjelických akadémií v Mníchove *Marxismus-Studien* (I. Fetcher, E. Thier a iní), rozličné smery buržoáznej marxológie, soviétológie, kremľológie, tzv. Ostforschung atď. V tejto súvislosti nie sú zanedbateľné ani názory kresťanského personalizmu, rozširované v rámci tzv. dialógu medzi kresťanmi a marxistami najmä R. Garaudym, ale ani názory súčasného neotrockizmu, tzv. novej ľavice a podobne.

V našej literatúre o revizionizme je doteraz nedocenený význam a vplyv Karla Korsch, najmä jeho prác *Marxizmus a filozofia* a *Karl Marx*, ktoré sa u nás v šesťdesiatych rokoch usilovne študovali.

Karl Korsch anticipoval názory súčasných filozofických revizionistov v mnohých ohľadoch. Už r. 1925 sa usiluje dokázať — rovnako ako naši „autentickí“ marxisti — napr. „metafyzický“ charakter Leninovho poňatia dialektického materializmu. Myslenie je — podľa neho — viac ako „odraz“, je vraj súčasťou bytia a jeho nevyhnutnou hybnou silou. Na tieto myšlienky nadväzovali „autentickí“ marxisti pri vypracúvaní svojho ontologického východiska v tzv. filozofii praxe.

Dezinterpretujú leninskú teóriu odrazu, najmä jej dialektický charakter, Korsch dokazuje, že leninizmus prekladá dialektiku jednostranne do objektu, do prírody a dejín, a že pokladá poznanie za púhy, pasívny odraz tohto objektívneho bytia v subjektívnom vedomí.

Korsch anticipuje aj názory súčasných kritikov marxistickej filozofie, podľa ktorých je až Engels tvorcom dialektického materializmu. Engels a Lenin premenili vraj marxistickú filozofiu, ktorá bola údajne v pôvodnom Marxovom znení iba filozofiou dejín, na všeobecnú filozofickú teóriu celej objektívnej skutočnosti, na filozofiu, ktorá „zahrnuje prírodu a spoločnosť“ a je „všeobecným svetonázorom“. (5, s. 146)

K. Korsch sa usiloval už v dvadsiatych rokoch — podobne ako naši revizionisti — dokázať, že vývoj v Sovietskom zväze neodstraňuje triedy, ale „zrastanie“ komunistickej strany s technokraciou vedie údajne k protirobotníckemu režimu. V tejto súvislosti hovorí o „etatizme“ a — anticipujú koncepcie súčasných kritikov reálneho socializmu — vyhlasuje Sovietsky zväz, rovnako ako fašistické režimy v Nemecku a Taliansku, za totalitné zriadenie.

Pritom anticipuje aj názory súčasných revizionistov o „robotníckej samospráve“ ako ceste k opravdivej „demokracii“, a to prostredníctvom tzv. priemyslovej autonómie a podobne.

Názory a koncepcie buržoázných filozofických smerov sa odrážali v československom tzv. autentickom marxizme nielen priamo, ale aj nepriamo, prostredníctvom diel a názorov hlavných predstaviteľov medzinárodného filozofického revizionizmu, ktorí tieto koncepcie už predtým zapracovali do svojich náhľadov a postojev.

Veľký vplyv mala napr. záhrebská škola tzv. otvoreného marxizmu, združená okolo časopisu „Praxis“ (Petrovič, Markovič, Supek a iní). Táto škola nepovažuje marxizmus — ktorý funduje údajnými náhľadmi „mladého“ Marxa — za ucelený systém myslenia, ale iba za fragmentárny filozofický systém, ktorý treba sústavne dopracúvať a dopĺňať názormi iných filozofických smerov. Jej hlavnou úlohou má byť bezohľadná kritika jestvujúceho komunistického systému.

Teoretickým východiskom tzv. otvoreného marxizmu je subjektivisticky poňatá a dezinterpretovaná Marxova teória odcudzenia. Pritom táto „praxologická“ škola pokladá za najdôležitejšiu formu odcudzenia údajné rozpoltenie človeka na „štátneho“ a „súkromného“ občana. Hlavným obsahom politickej činnosti a úsilia má byť preto snaha o prekonanie tohto odcudzenia a rozpoltenia, teda „etatizmu“ v socialistickej spoločnosti. Možno to vraj dosiahnuť iba odumretím, odstránením štátu, systému politických strán a politiky vôbec. No „autentický“ marxizmus ovplyvňoval aj revizionizmus iných krajín, napr. poľský (Kolakow-

ski, Baczko a iní), rakúsky (E. Fischer, F. Marek), francúzsky (R. Garaudy, H. Lefèbvre a iní) atď.

Podľa nášho názoru dosiaľ sa nezhodnotil v dostatočnej miere podiel a vplyv G. Lukácsa — ktorého treba poľa našej mienky pokladať, pokiaľ ide o tematiku a orientáciu, skôr za nemeckého, než maďarského autora — na formovanie československého filozofického revizionizmu. Máme na mysli predovšetkým názory formulované v jeho knihe *Dejiny a triedne vedomie* (6). Naša kritika nemieni, prirodzene, negovať všetko pozitívne, čo je späté s činnosťou takej protirečivej osobnosti, akou bol G. Lukács.

Je známe, že Lukács po marxisticko-leninskej kritike spomínaného diela odvolal svojho času nesprávne, v podstate revizionistické názory, zastávané v tejto knihe. No kritizovať nás oprávňuje nielen objektívny vplyv názorov zastávaných v tejto knihe na formovanie súčasného filozofického revizionizmu, ale aj skutočnosť, že v úvode k vydaniu z r. 1968 (s novým i starým stránkovaním) autor výslovne píše, že vzhľadom na jestvujúcu ideologickú situáciu v „marxistickom“ tábore, svoju sebakritiku v podstate odvoláva. Okrem toho mal G. Lukács v období tzv. pražského jara v Literárnych novinách niekoľko článkov a interview, ktorých zameranie nemožno nazvať inak, než revizionistickými.

Ktoré z názorov, formulovaných v Lukácsovej knihe *Dejiny a triedne vedomie*, mali najväčší vplyv na formovanie filozofického revizionizmu?

Lukács považuje predovšetkým Hegla za potencionálneho revolucionára, ktorého základné myšlienky prešli do marxizmu. Polemizuje v tejto súvislosti najmä s Engelsom. Proti jeho údajnému dualizmu hmoty a ducha stavia v hegelovskej filozofii obsiahnutú myšlienku „identity všetkých protirečení“ ako v tom-ktorom čase rôznych momentov toho istého vývinového procesu. V politických dôsledkoch vyplynulo z tejto jednostrannej absolutizácie jednoty protikladov nepochopenie zásadnej odlišnosti kapitalizmu a socializmu.

Namiesto údajne „abstraktnej“ alternatívy kapitalizmu či socializmu stavia Lukács „konkrétne“ protirečenie „pokroku“ a „reakcie“. Ak domyslíme túto argumentáciu do konca, vyhlasuje vlastne koexistenciu medzi kapitalizmom a socializmom koniec-koncov za tretiu možnosť medzi svetovou vojnou a vzdaním sa triedneho zápasu.

Nie náhodou vyhlasuje už spomínaný buržoázny autor Bartsch Lukáčsovu školu „za školu tretej cesty“. (4, s. 92)

Lukácsa možno taktiež pokladať — podľa názorov zastávaných v spomínanej knihe — za zástancu opätovne nami spomínanej formy kritiky marxisticko-leninskej teórie poznania. Považuje ju — najmä teóriu odrazu — rovnako ako iní už spomínaní autori, za naivný realizmus. Usiluje sa dokázať, že marxisticko-leninská teória poznania zaznáva v skutočnosti špecifickú súvislosť, vzťahy bytia a vedomia, ako ich údajne nachádzame v spoločenskej totalite. Vyhlasuje teóriu odrazu za „nedialektickú aj vtedy, ak opisuje a charakterizuje proces odrazu pomocou kategórií dialektiky. Zodpovedá údajne skôr koncepciám metafyzického materializmu 18. stor., než úrovni konkrétnej historickej dialektiky u „mladého“ Marxa.

Pre pochopenie Lukácsových základných koncepcií, zastávaných v knihe *Dejiny a triedne vedomie*, je veľmi poučná jeho kritika Engelsovej kritiky Kanta.

Engels, kritizujúc Kantovu „vec osebe“, napísal: „Najpádnejším vyvrátením týchto, ako aj všetkých ostatných vrtochov je prax, totiž experiment a priemysel. Ak môžeme dokázať správnosť svojho chápania nejakého prírodného javu tým, že ho sami vyrobíme, že ho utvoríme z jeho podmienok a že ho navyše donútime slúžiť našim účelom, potom je koniec kantovskej nepostihnuteľnej »veci osebe«.“ (7, s. 315) Ako príklad uvádza Engels alizarín, „farbivo z morény, ktoré už teraz nepestujeme na poliach v koreňoch tejto rastliny, ale vyrábame omnoho lacnejšie a jednoduchšie z kameňouhoľného dechtu“.

Proti Engelsovej téze o význame praxe ako kritéria pravdivosti ľudského poznania, ktorú rozpracúva aj v *Antidüringovi* a ktorou vyvracia Kantovo tvrdenie o nepoznateľnosti „veci osebe“, uvádza Lukács, že pre Hegla — a tým vraj aj pre každého dôsledného marxistického mysliteľa — nie sú „veci osebe“ a „vec pre seba“ protirečenia, ale koreláty.

V ďalšom Lukács dôvodí, že „Engelsov omyl spočíva v tom, že považuje správanie sa (úlohu) priemyslu a experimentu (a nie iba jednotný revolučný akt vzniku, vývinu proletariátu na triedu „pre seba“) za prax v dialekticko-filozofickom zmysle slova. Pokladá teda marxistickú filozofiu iba za teóriu a metódu poznania spoločenského vývinu.

Aby neboli pochybnosti o jeho základnom teoreticko-filozofickom postoji, formuluje G. Lukács poňatie procesu myslenia takto: „Názor, že myslenie je produkt mozgu, a že preto súhlasí s predmetmi empirie, je práve takou mytológiou, ako znovuspomínanie a učenie o ideách.“ (6, s. 221)

Vidíme teda, že prisudzuje Engelsovi — a tým vlastne aj Leninovi — mechanisticko-materialistické poňatie a aplikovanie odrazu v teórii poznania. Vyhlasuje, že každý nedialektický materializmus — a každý materializmus zastávajúci stanovisko teórie odrazu je vraj nedialektický — je „platonizmom a obráteným znamienkom“ (s. 220), teda platonizmom naruby. Odvoláva sa pritom, čo je charakteristické, na stanovisko novokantovca Rickerta.

Podľa Lukácsovho náhľadu sa identita bytia a vedomia, identita objektívneho procesu a subjektívneho vedomia tohto procesu dosahuje iba v sebavedomom akte proletariátu, ktorý pokladá protirečenia súčasnosti za možné podmienky svojho slobodného usporiadania v budúcnosti. Výslovne hovorí, že „myslenie a bytie nie sú v tom zmysle identické, že si vzájomne »zodpovedajú«, že sa »odrážajú«, že prebiehajú navzájom »paralelne«, že »sa zhodujú«. Všetky tieto výrazy — usilovali sme sa o doslovný preklad — sú podľa neho iba skryté formy strohej kvality. Ich identita spočíva vraj v tom, že predstavujú momenty jedného a toho istého reálno-spoločenského historického procesu. (6, s. 223 a n.)

Ide tu teda jednoznačne o nerozlišovanie, o identifikáciu hmoty a vedomia, o nerozlišovanie objektívnej a subjektívnej dialektiky, ktorého svedkami sme boli v pseudomaterialistickej tzv. filozofii praxe ako ontologického východiska a základu „autentického“ marxizmu.

Podľa nášho náhľadu môžeme teda konštatovať, že aj G. Lukács a jeho

niektoré práce patria k teoretickým zdrojom antropologického smeru súčasného filozofického revizionizmu.

Zaujímavé a akiste v mnohom poučné a vysvetľujúce v tejto súvislosti je Lukácsovo priznanie, že čítal *Ekonomicko-filozofické rukopisy* z r. 1844 už dávno predtým, než boli uverejnené. Táto skutočnosť dokresluje jeho filozofický vývin, postoje a koncepcie, fundované a odvolávajúce sa na názory „mladého“ Marxa.

Vychádzajúc z uvedených a iných nami nespomínaných teoretických zdrojov, rozpracúvali súčasní filozofickí revizionisti antropologického zamerania svoje základné koncepcie.

Usilovali sa predovšetkým nahradiť marxistický filozofický materializmus pseudomaterialistickou teóriou „praxe“, podľa ktorej je matéria, príroda výsledkom ľudskej činnosti. Popiera sa tým prioritá vonkajšej, objektívnej skutočnosti, ktorá je východiskom každého materializmu.

Na tomto základe vypracúvali „autentickí marxisti“ (K. Kosík, R. Garaudy, E. Fischer a iní) namiesto dialektického materializmu tzv. marxizmus 20. storočia, ktorého stredobodom mala byť problematika odcudzenia a „utópia“ o celom človekovi. Stávali teda hmotu, danosť, bytie proti kategórii „praxe“, „činu“, „aktu“. Ide v podstate o negáciu marxizmu-leninizmu ako teórie medzinárodného komunistického hnutia a presunutie teoreticko-filozofického východiska „marxizmu“ do „tvorivého“ aktu človeka v subjektívno-idealistickom zmysle.

Idealistické teoreticko-filozofické zdôvodnenie „moderného“ marxizmu viedlo logicky k deformácii marxistickej teórie poznania — a to popieraním leninskej teórie odrazu — ako aj k odmietaniu historického materializmu, najmä negovaním tézy o dialektickej jednote výrobných síl a výrobných vzťahov, odmietaním kategórie „ekonomicko-spoločenskej formácie“ a podobne.

Z týchto filozofických pozícií formulovali „autentickí“ marxisti teóriu „jednotnej industriálnej spoločnosti“ a „konverencie“, ktorá sa usiluje objektívne zastrieť antagonistické protirečenia kapitalizmu a socializmu. Popierali aj zákonitosť prechodu od kapitalizmu k socializmu v niektorej z jeho „jestvujúcich foriem“ v súčasnosti, vypracúvali koncepcie rôznych „modelov socializmu“, ktorými odmietali predovšetkým reálny socializmus súčasnosti v podobe svetovej socialistickej sústavy. Vyhlasovali socialisticke krajiny za „totalitné“ štáty a na druhej strane idealizovali a zastierali triedno-politickú podstatu meštiaskej demokracie, vydávajúc ju za etapu vývinu k „demokratickému“ socializmu, ktorý možno údajne dosiahnuť „finalizovaním“ kapitalizmu.

Z takto dezinterpretovaného pojmu „socializmus“ logicky vyplynula vedecky neutržateľná, v podstate kontrarevolučná téza o nevyhnutnosti tzv. inštitucionálnej revolúcie v socialistických krajinách, ktorá by realizovala „nový“, opravdivý, „demokratický“ socializmus. Nemalo v nej ísť o „vylepšenie“ doterajšieho modelu socializmu, ale o jeho podstatné „štrukturálne pretvorenie“, o kvalitatívne „nový“ systém socializmu.

Íšlo v podstate o úsilie o základný, regresívny, kontrarevolučný zvrät od socializmu k meštiacko-demokraticky poňatému „demokratickému“ socializmu.

Skúmali sme komparatívnou metódou základné, východiskové poučky a koncepcie hlavných súčasných smerov revizionizmu a buržoáznej filozofie i sociológie, zameriavajúcich sa na dezinterpretáciu marxizmu-leninizmu. Poukázali sme na tomto základe na ich zásadnú príbuznosť, vzájomnú podmienenosť a teoretickú spätosť.

Táto skutočnosť dokazuje antimarxistický a antisocialistický charakter súčasného medzinárodného revizionizmu, ktorého nerozlučným variantom bol aj československý „demokratický“ socializmus rokov 1968–69. K tým istým záverom by nás doviedlo aj porovnanie revizionizmu s inými formami buržoáznej kritiky marxizmu-leninizmu, napr. s buržoáznou „marxológiou“, „kremľológiou“, „sovietológiou“ a podobne.

V praktickom politicko-ideologickom zápase sa nastoľuje otázka, aký je vzájomný vzťah oboch nami analyzovaných hlavných filozofických revizionistických tendencií: vulgárno-scientisticko-novopozitivistickej a antropologickej.

V boji proti zvyškom revizionistických názorov si musíme uvedomiť, že aj keď sa oba tieto smery a tendencie v mnohom líšia, majú koniec-koncov spoločné idealistické východiská. Charakterizuje ich napr. jednostranná abstrakcia, riešenie základných filozofických, sociologických a politických otázok: buď empiricky, alebo subjektivisticky. Tento postup ich odvádza od podstaty problémov, znemožňuje ich vedecky exaktné poznanie a riešenie.

Idealistické východiská a podstata týchto dvoch teoretických koncepcií a metód ich v mnohom zblížuje. Preto často dochádzajú, ako sme ukázali, pri rozbere objektívnej spoločenskej skutočnosti k rovnakým alebo podobným záverom a zovšeobecneniam.

Táto skutočnosť je taktiež príčinou eklektického a kompilačného charakteru súčasného revizionizmu. Mnohí revizionistickí autori vychádzali a vychádzajú pri dezinterpretácii niektorých poučiek marxizmu-leninizmu z novopozitivistických alebo z antropologicko-existencialistických názorov. Pri svojom „rozvíjaní“ a „modernizácii“ marxizmu čerpali aj z iných buržoázných filozofických-sociologických a politologických škôl a podobne.

Táto skutočnosť je odrazom a svedectvom komplikovanosti súčasného triedneho a ideologického zápasu.

LITERATÚRA

1. BERNSTEIN, E.: Predpoklady socializmu a úlohy sociálnej demokracie. Praha 1902.
2. HILFERDING, R.: Das Finanzkapital. Berlin 1955.
3. KAUTSKY K.: Sozialdemokratie und Kommunismus, 1938.
4. BARTSCH, G.: Schulen des Marxismus. Troisdorf (RHld.) 1971.
5. KORSCH, K.: Karl Marx. Frankfurt a. M. – Wien 1967.
6. LUKÁCS, G.: Geschichte und Klassenbewusstsein. Berlin 1923. Reedícia: Neuwied–Berlin 1968. Citácie sú z posledného vydania.
7. MARX, K.–ENGELS, F.: Vybrané spisy, zv. 2. Bratislava 1971.

Лев Ганзел

Исходным пунктом философского ревизионизма являлись и всегда являются определенные, конкретно данные и научно установленные, специфические и для определенного периода по существу общие взгляды, исходящие из наиболее влиятельных буржуазных философских направлений данного периода.

В статье данная тема анализируется на фоне X Гегелевского конгресса (Москва, 25. 8. — 30. 8. 1974), центральной темой которого являлась диалектика. Автор устанавливает две основные тенденции буржуазной философской мысли, доминирующие в различных модификациях с начала XX века и рассматривающие отношение Маркса, Энгельса и Ленина к теоретическим источникам их философии: «позитивистскую» тенденцию, односторонне отрицательно относящуюся к этим источникам, и «антропологизирующую» тенденцию, которая болсе или менее стремится к идентификации взглядов Маркса и Гегеля.

Анализируя «позитивистскую» тенденцию, автор раскрывает, почему именно неокантианство стало отправным пунктом первой, исходной формы ревизионизма на рубеже XIX и XX веков.

Он доказывает, что из «позитивистских» школ современной буржуазной философии, а также из ревизионистских направлений этой ориентации прошлого исходило и исходит также современное вульгарно-сциентистское неопозитивистское ревизионистское направление. Последнее — в связи с традициями масарикизма, структурализма, неопозитивизма, социал-демократического реформизма и т. п. — приобрело большое значение в Чехословакии. Оно приняло участие не только в деструкции марксистско-ленинской философии, но и в сформулировании некоторых положений так наз. аутентичного марксизма.

Из «антропологизирующей» тенденции буржуазной философии исходило доминирующее ревизионистское направление в Чехословакии 1968—1969 гг. — так наз. философия человека, социализм с «человеческим лицом» и так наз. аутентичный марксизм. Теоретический исходный пункт данное направление — как и буржуазные направления этой ориентации — находило по большей части в субъективистски интерпретированных произведениях «молодого» Маркса, в противопоставлении «молодого» Маркса «зрелому», в противопоставлении Маркса Энгельсу, особенно же Ленину. На этом основании оно отрицало обоснованность существования ленинского этапа марксистской философии.

В статье анализируются главные буржуазные теоретические источники этой ревизионистской тенденции, заключающиеся, согласно автору, в социально-критической теории «Франкфуртской школы» (Хоркхеймер, Адорно, Хабермас и др.), в современном экзистенциализме и неогегельянстве, в произведениях Г. Маркузе, Э. Фромма и Э. Блоха, в христианском персонализме, в различных направлениях так наз. марксологии, кремлелогии, советологии, так наз. остфоршунгу, во взглядах современного неотроцкизма, так наз. новых левых и т. п.

В этой связи автор анализирует недооцененное до сих пор влияние К. Корша, а также Д. Лукача, особенно влияние его работы «История и классовое сознание». Он исследует также влияние главных представителей современного международного философского ревизионизма, например, Загребской школы так наз. открытого марксизма, Л. Колаковского, Р. Гароди, Э. Фишера и др.

Логическим завершением статьи является анализ онтологических, гносеологических и социально-теоретических взглядов, выработанных на этой основе теоретиками философского ревизионизма.

DIE „MODERNE“ BÜRGERLICHE PHILOSOPHIE — UND DIE GENESIS, ENTWICKLUNG UND THEORETISCHE QUELLEN DES PHILOSOPHISCHEN REVISIONISMUS

Lev Hanzel

Den Ausgangspunkt des philosophischen Revisionismus bildeten und bilden immer bestimmte konkrete und wissenschaftlich feststellbare spezifische und einer gegebenen Periode wesentlich gemeinsame Anschauungen, aufgebaut auf den einflussreichsten bürgerlichen philosophischen Strömungen der jeweiligen Epoche.

Der vorliegende Aufsatz untersucht dieses Thema aufgrund des Verlaufs des X. Hegel-Kongresses (Moskau, 25. VIII. — 30. VIII. 1974), der die Dialektik als zentrales Thema behandelte. Er konstatiert zwei grundlegende Tendenzen des bürgerlichen philosophischen Denkens, die in verschiedenen Varianten vom Beginn dieses Jahrhunderts dominieren und sich mit Marx', Engels' und Lenins Verhältnis zu den theoretischen Quellen ihrer Philosophie befassen: die „*positivisierende*“ Tendenz, die sich zu diesen Quellen einseitig ablehnend verhält und die „*anthropologisierende*“ Tendenz, die mehr oder weniger um eine Identifizierung der Marxschen und Hegelschen Anschauungen bemüht ist.

Die „positivisierende“ Tendenz analysierend, erklärt der Verfasser, warum gerade der Neokantianismus zum Ausgangspunkt der ersten Form des Revisionismus um die Jahrhundertwende wurde.

Es wird nachgewiesen, dass auf die „positivisierenden“ Schulen der gegenwärtigen bürgerlichen Philosophie — wie auch auf revisionistische Strömungen dieser Richtung in der Vergangenheit — auch die zeitgenössische *vulgär-scientistische neopositivistische* revisionistische Richtung anknüpfte und noch immer anknüpft. In Anbetracht des Masarykismus, Strukturalismus, Neopositivismus sozialdemokratischen Reformismus usw. erlangte diese Richtung in der Tschechoslowakei eine grosse Bedeutung. Sie bezeigte sich nicht nur an der Destruktion der marxistisch-leninistischen Philosophie, sondern auch an der Formulierung einiger Lehren des sogenannten authentischen Marxismus.

An die „anthropologisierende“ Tendenz der bürgerlichen Philosophie knüpfte die in der Tschechoslowakei 1968–1969 dominierende revisionistische Richtung an, die sogenannte *Philosophie des Menschen*, der „*Sozialismus mit menschlichem Antlitz*“ und der sogenannte *authentische Marxismus*. Seinen theoretischen Ausgangspunkt fand er — ähnlich wie die ebenso orientierten bürgerlichen Richtungen — hauptsächlich in subjektiv interpretierten Werken des „jungen Marx“, in einer Gegenüberstellung des „jungen“ und reifen Marx, Marx und Engels und vor allem in einer Gegenüberstellung von Marx und Lenin. Auf dieser Grundlage lehnte er die Gültigkeit und Berechtigung der leninistischen Etappe der marxistischen Philosophie ab.

Der vorliegende Aufsatz untersucht die wichtigsten bürgerlichen theoretischen Quellen dieser revisionistischen Tendenz. Er findet sie in der sozial-kritischen Theorie der „Frankfurter Schule“ (Horkheimer, Adorno, Habermas u. A.), im gegenwärtigen Existenzialismus, und Neohegelianismus, in den Werken von H. Marcuse, E. Fromm, und E. Bloch, im christlichen Personalismus, in den verschiedenen Richtungen der sogenannten Marxologie, Kremlologie, Sowjetologie, der sogenannten Ostforschung, des gegenwärtigen Neotrotzkismus, der sogenannten Neuen Linken u. Ä.

In diesem Zusammenhang untersucht er den bis jetzt ungenügend ausgewerteten Einfluss von K. Korsch und G. Lukács, insbesondere den seiner Arbeit „Geschichte und Klassenbewusst-

sein“. Untersucht wird auch der Einfluss der wichtigsten Repräsentanten des zeitgenössischen internationalen Revisionismus, z. B. der Agramer Schule, des sogenannten offenen Marxismus, L. Kolakowskis, R. Garaudys, E. Fischers.

Die logische Vollendung der Ausführungen bildet eine Untersuchung der ontologischen, gnoseologischen und theoretisch- gesellschaftlichen Anschauungen, die auf dieser Grundlage von den Theoretikern des philosophischen Revisionismus ausgearbeitet wurden.